

Nieuwsbrief

Monumenten in Ooststellingwerf

De Vesuvius-tjasker

de gids langs monumenten in 2025
(historische-route.nl)

Wij wensen u fijne kerstdagen en een goed 2025
(Aad, Anneke, Johan, Jouke en Maarten)

Voorwoord

Toen de wind stevig door de bomen waaide en gierde tussen goot en beschot, terwijl de nachten negen naar een ijzig gebeuren, ja toen. Daar waar de op alfabetische volgorde benoemde stormen elkaar in één weekend opvolgden, toen dus. Waar de “goed-heilig-man” met zijn smeerpotserige assistenten, aan het begin van deze laatste maand van dit jaar, óp de monumentale daken een goed heenkomen zochten, ja toen. Toen waren uw ambassadeurs daarónder druk doende deze nieuwsbrief 2024-4 te vullen.

Zie, wat het geworden is:

Johan Hoeksma informeert u verder over het Compagnonswijk-project (Zie voor het eerste deel in Nieuwsbrief 2024-3: **Nieuwe monumenten**). Een nieuw te bouwen wijk op de groene driehoek tussen Vaart NZ.-Zuideinde- oude opgeheven toegang Willemstad te Appelscha. Wat hebben de studenten van de Hanzehogeschool in Groningen onderzocht en hoe duurzaam is duurzaam.

Aad Oudshoorn schreef iets wetenswaardigs over een categorie monumenten, waar in onze gemeente niet onmiddellijk een link wordt gelegd bij het begrip monument: Molens. Nee, geen windmolens, maar een korenmolen en een watermolen(tje), waarvan **de uitstroom is vernieuwd**.

Jouke Jongsma, als monumentenambassadeur en tevens deskundige in monument-restauratiewerken, praat u bij over de vele verschillende metselmethoden (deel 2), die men vroeger hanteerde. Een vervolg op **Metselwerk aan monumentale gebouwen, deel 1** (Nieuwsbrief 2024-3). Een onderwerp waar u als monumentbezitter, -liefhebber of -geïnteresseerde uw voordeel mee kunt doen. Zeker, als er wat hersteld of gerepareerd moet worden.

Uw ambassadeurs zijn in een serieus gesprek met de betrokken gemeenteambtenaren tot de conclusie gekomen, dat aandacht voor monumenten best wel wat nadrukkelijker op de agenda mag staan. Zo is er ook alvast nagedacht over de komende Monumentendag 2025. Discussiepunten in aanloop naar het tweede weekend van september zijn bijvoorbeeld: een vast patroon met jaarlijks een wisselend thema, maar wel met vaste routes, aantrekkelijke informatie, digitalisering, keuzevrijheid, deelname-herkenbaarheid en waarborgen van privacy. Genoeg te doen dus.

Korte inhoudsopgave:

• Voorwoord	blz. 2
• Nieuwe monumenten, deel 2	blz. 3
• De uitstroom vernieuwd	blz. 5
• De historie van metselwerk, deel 2	blz. 6
• Colofon	blz. 11

Veel leesplezier gewenst en graag tot volgend jaar,

Maarten Jeronimus

Nieuwe Monumenten, deel 2

In de uitgave 2024, nr.3 van de Nieuwsbrief hebben we u geïnformeerd over het onderzoek dat in 2022 heeft plaatsgevonden door een projectteam van de Hanzehogeschool Groningen, waar onderzoek gedaan is voor een duurzame woonwijk in Appelscha. Een van de deelvragen uit het onderzoek ging over monumenten: 'Hoe kan een nieuwbouwwoning een toekomstig monument worden?'.

In dit tweede deel nemen we u mee in hoe de uitkomsten van dit onderzoek aan de wieg hebben gestaan van de ontwikkeling van 'De Compagnonswijk' in Appelscha. Specifiek gaan we dit keer in op de historische waarde.

Hoe zat het ook alweer met monumenten beoordelingscriteria

Uit het onderzoek kwam naar voren dat, om in de toekomst een monument te kunnen worden, aan een of meerdere van de onderstaande beoordelingscriteria moet worden voldaan:

- Historische waarde: De historische waarde van een gebouw verwijst naar de betekenis die het gebouw heeft vanwege zijn verleden.
- Culturele waarde: De rol die het gebouw heeft gespeeld in de geschiedenis en cultuur van een gemeenschap of samenleving.
- Architectonische waarde: De stijl, het ontwerp en de bouwtechnieken die representatief zijn voor een bepaalde periode of architectonische stroming.
- Wetenschappelijke waarde: De informatie die het gebouw kan bieden over historische bouwmethoden, materialen en technieken.

Historische waarde

In plaats van te kijken naar de historische waarde, is er voor de ontwikkeling van 'De Compagnonswijk' in Appelscha gekeken naar de waarde voor de toekomst. De woningen in de wijk kennen een extreem laag grondstoffen gebruik voor de bouw. Zo gaan er gebruikte materialen uit gesloopte gebouwen opnieuw ingezet worden. Het gaat hierbij om gebruikte bouwmaterialen, welke door (her)bewerking (zagen, schaven, lijmen en persen) als hernieuwd bouw materiaal worden ingezet.

Het bouwplan maakt gebruik van circulaire economieprincipes, waarbij de levenscyclus van materialen wordt verlengd en de impact op het milieu wordt geminimaliseerd. Daar waar materialen niet beschikbaar of geschikt zijn vanuit hergebruik, worden materialen gebruikt die een lage milieu-impact hebben, zoals hout, steen, isolatie vezels en andere hernieuwbare materialen.

Circulair geoogst hout, GP Groot recycling

Het ontwerp van de woningen is efficiëntie en slim, het vraagt minder primair bouw materiaal en heeft een lage CO2 footprint tijdens de bouw ondermeer door:

- **Gebruik van biobased materialen:** Materialen zoals bamboe, hennep, stro en de Anna Paulownabomen hebben een lage milieubelasting en zijn hernieuwbaar.
- **Levenscyclusanalyse (LCA):** Voor de woningen is een LCA uitgevoerd, om te begrijpen welke materialen de minste milieu-impact hebben gedurende hun hele levensduur, van winning tot sloop.
- **Slim ontwerp:** Het ontwerp maakt efficiënter gebruik van ruimte en materialen mogelijk. Dit houdt in dat er minder muren en structurele elementen nodig zijn.
- **Prefab bouwmethoden:** Gebruik van geprefabriceerde componenten verhoogt de bouw-efficiëntie, helpt de hoeveelheid materiaalafval verminderen en het aantal transportbewegingen (aan en afvoer materiaal) minimaliseren.
- **Minimaliseren van snijafval:** Door het zorgvuldig plannen van snij- en zaagwerkzaamheden wordt materiaalverlies geminimaliseerd.
- **Innovatieve bouwmaterialen:** Door gebruik te maken van nieuwe, duurzame en gerecyclede materialen zoals geoptimaliseerde betonmengsels of gerecycled plastic, wordt de CO2-emissie gereduceerd.
- **Milieuprestaties:** Door het ontwerp van de gebouwen zijn de woningen energiezuiniger en hebben een lagere CO2-uitstoot.
- **Verantwoord watergebruik:** Tijdens het bouwproces is er extra aandacht voor het (her)gebruik van water.

Bron: www.compagnonswijk.nl

Historische waarde vastgelegd

Door de bijzondere bouw is de Compagnonswijk een inspiratiebron voor toekomstige natuur-inclusieve nieuwbouwplannen in Nederland. Het geeft praktisch inzicht in de toepassing van nieuwe bouw- en gebruiksmogelijkheden van technieken en materialen, die in zijn combinatiegebruik leidt tot een aanzienlijk lagere CO2-uitstoot.

Johan Hoeksma

Uitstroom Vesuvius-tjasker Elsloo vernieuwd

In onze Gemeente staan twee molens. Dat zijn korenmolens De Weyert in Makkinga die eigendom is van de gemeente Ooststellingwerf en de Vesuvius-tjasker in Elsloo die eigendom is van de Stichting De Fryske Mole. Stichting De Fryske Mole is eigenaar van ruim veertig molens in Fryslân. De meeste molens staan in het noorden en westen van de provincie. Dat zijn vooral grote poldermolens.

Daarnaast heeft de stichting een aantal kleine molens in bezit. Eén van die molens is de tjasker in Tronde bij de Stobbepoele. De tjasker heeft in het verleden de naam Vesuvius gekregen. Dat kwam omdat Vesuviusclub Elsloo zich ooit inzette om de in onderdelen opgeslagen tjasker een plekje aan de rand van de Stobbepoele te geven.

Sinds die tijd waren de broers Henk en Johannes Schurer als molenaar actief. Dat was vooral een eretitel. De tjasker draaide eigenlijk nooit, onderhoud vond nauwelijks plaats en het beheer van de molen bestond uitsluitend uit het jaarlijks opbergen van het gevlucht waarop de zeilen konden worden bevestigd.

Stichting de Fryske Mole heeft zich de afgelopen jaren ingezet om iets aan die situatie te doen. Vorig jaar zijn vier nieuwe zeilen aangeschaft en zijn er heel veel bosschages verwijderd en gesnoeid om de molen een betere windvang te geven. Verder is de molen geverfd.

Dit jaar is de uitstroom van de tjasker vernieuwd. Het opgepompte water stroomt nu via de uitstroom naar het kleine eilandje in de Stobbepoele en draagt daar bij aan de verbetering van flora en fauna. In de wintermaanden kan de uitstroom eenvoudig gedemonteerd worden zodat een 'Rondje Stobbepoele' voor de schaatser mogelijk blijft.

Door het bestuur van de Stichting zijn recent twee gediplomeerde molenaars benoemd tot molenaars van de tjasker die hem kunnen bedienen. Aan de rand van de Stobbepoele is verder een modern infobord geplaatst met een QR-code die verwijst naar de bladzijde van de tjasker Vesuvius op de website van Stichting De Fryske Mole.

Vrijdag 8 september 2023 zijn bij de Vesuvius-tjasker de vernieuwde uitstroom en het infobord officieel in gebruik genomen met een persmoment. Ook tijdens OMD-2024 draaide de Vesuvius-tjasker. Een bijzonder gezicht.

Aad Oudshoorn

De historie van metselwerk aan monumentale gebouwen, deel 2

Metselverbanden en muurdiktes

In de vorige nieuwsbrief is de historie van metselwerk behandeld. In deze nieuwsbrief gaan we in op een aantal verschillende metselverbanden die, met name in monumenten, toegepast zijn en worden.

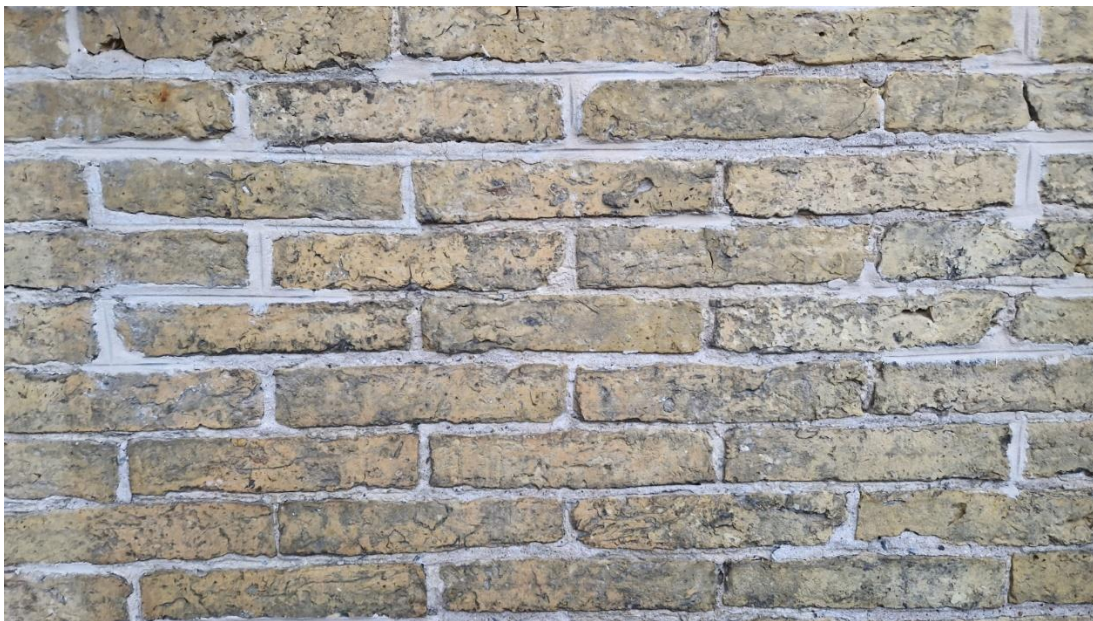
Bij de behandeling van onderstaande metselverbanden gaan we uit van het gebruik van stenen met de maten 21 cm lang (strek), 10 cm breed (kop) en 5 cm dik. Op deze wijze krijgt u een indruk hoe dik muren zijn.

Halfsteens metselwerk of een halfsteense muur

Bovenstaande begrippen kunnen nog al eens voor verwarring zorgen. Spreek je van halfsteens metselwerk dan hoeft dit niet in halfsteensverband gemetseld te zijn.

Een halfsteens muur is een halve steen dik. In dit geval dus 10cm. Een halfsteense muur kan ook in een ander verband dan half steens gemetseld zijn.

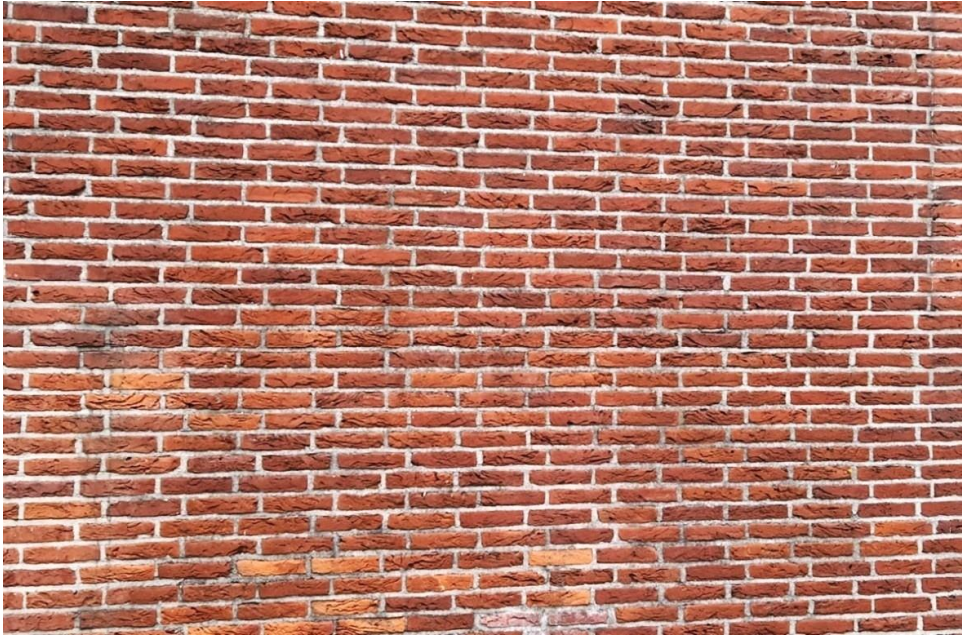
Bij half steens verband zijn de stenen de halve lengte over elkaar gemetseld. Dit is zowel vroeger als tegenwoordig een veel voorkomend metselverband voor halfsteens muren.

Halfsteens verband

Klezoorverband

Bij klezoorverband verspringen de stenen steeds één klezoor. Een klezoor is een, in de lengte gezien, kwart steen. Op de volgende foto (z.o.z.) is klezoorverband met staande tand te zien. Klezoorverband kan ook met vallende tand gemetseld worden. De stootvoegen lopen dan naar links of naar rechts elke laag één klezoor op. Klezoorverband wordt toegepast bij halfsteensmuren.

Klezoorverband

Wildverband

Bij wildverband liggen de stootvoegen niet regelmatig op dezelfde lijn. Wildverband wordt als één van de oudste metselverbanden beschouwd, omdat vroeger de maten van de stenen niet altijd gelijk waren. Bij wildverband blijft er weinig afval over. Het lijkt gemakkelijk te metselen omdat de stootvoegen niet in een lijn boven elkaar horen te komen maar er zijn wel “regels” bij wildverband. Het gaat te ver hier nu op in te gaan.

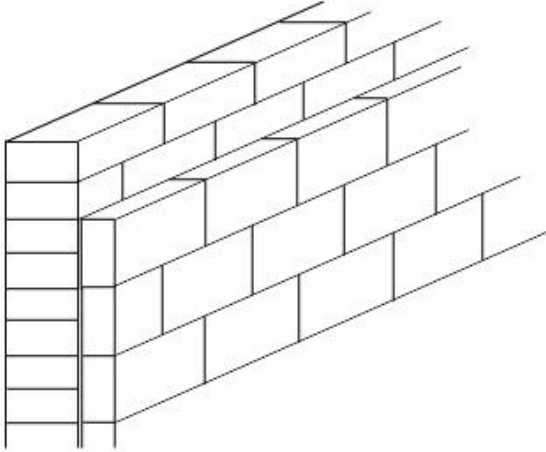

Wildverband

Halfsteensmuur met klamp

Om halfsteensmuren wat steviger te maken werd er in het verleden ook vaak een steen op de kant tegen de achterkant van de muur gemetseld. We noemen dat een halfsteensmuur met klamp. Op de binnenzijde werd de muur betimmerd of gestukadoord. Het stukadoorn kwam veel voor in stallen waar vee gehouden werd. Klampmuren werden een veel steviger

muur, maar had minder stenen nodig. Klampmuren werden vooral toegepast in het begin van de vorige eeuw, toen het gebruikelijk was kosten te besparen. Het werd anders, toen men over spouwmuren begon te denken. Dat ging met een klamp niet lukken. Het massaal toepassen van spouwmuren begon in Nederland vanaf de jaren 20 in de vorige eeuw.

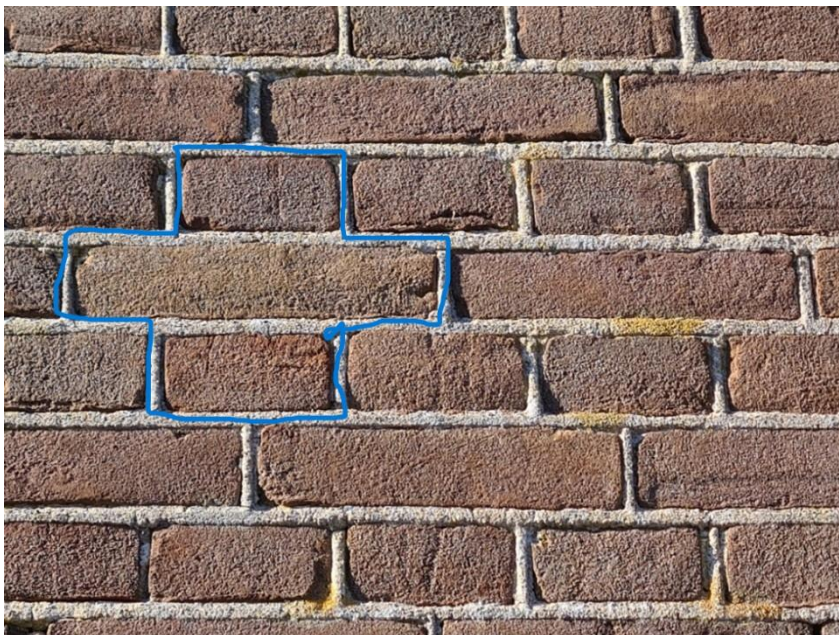
Halfsteens muur met klamp van binnenuit gezien, zonder spouw.

Steensmuren

Een steensmuur is een muur die één steenlengte dik is. Dus 21 cm. De mooie stenen worden aan de zichtzijde gebruikt en de minder mooie of beschadigde stenen aan de achterzijde. Dit worden dan ook achterwerkers genoemd.

Kruisverband

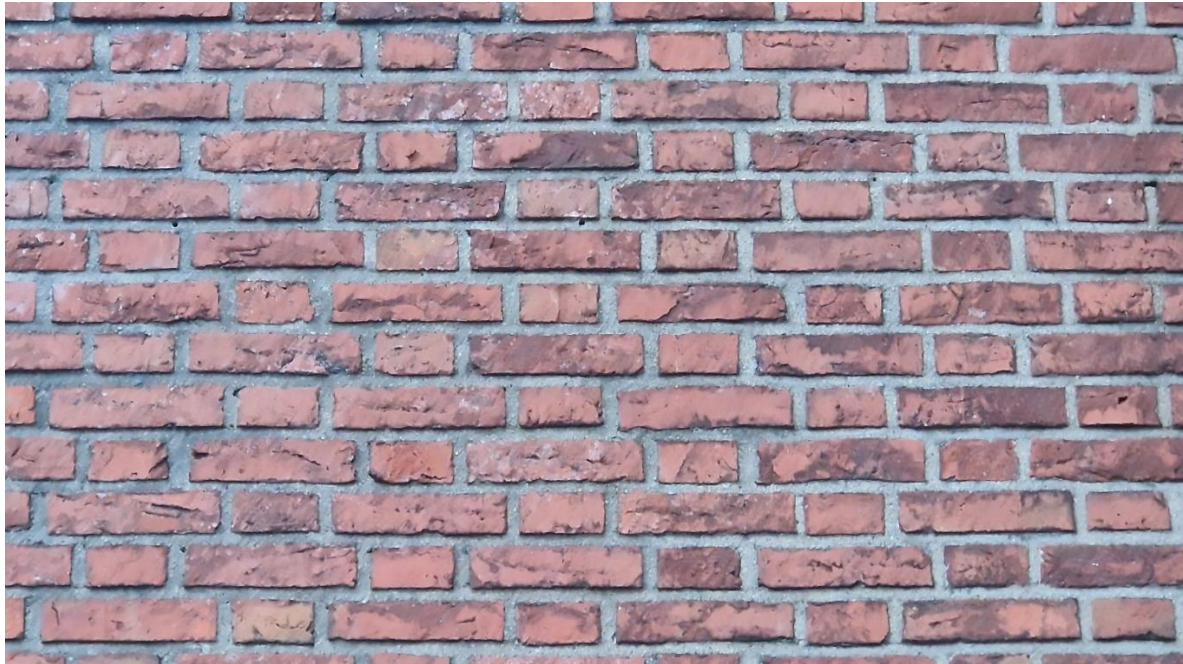
Bij kruisverband worden om en om een kop- en een strekkenlaag gemetseld. De strekkenlagen verspringen ten opzicht van elkaar, waardoor er bij elke strek zich in het midden een kop boven en onder de strek bevindt. Samen vormen deze een [kruis](#). Kruisverband werd al bij heel oude gebouwen toegepast.

Kruisverband

Vlaamsverband

Bij Vlaamsverband bestaat elke laag uit afwisselend een strek en een kop. Per laag verspringen de kop en strekken.

Vlaamsverband

Noor(d)sverband

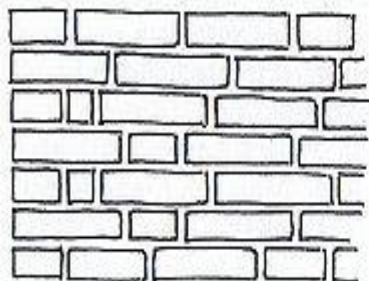
De naam Noorsverband heeft niets met Noorwegen te maken, maar meer met Noord-Nederland en Noord-Duitsland omdat het daar vooral werd toegepast. Noorsverband wordt ook wel kettingverband genoemd. Op onderstaande afbeeldingen kun je goed zien waarom. De koppen in de lagen om en om vormen als het ware een ketting.

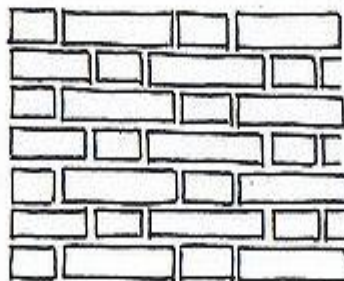
Noor(d)sverband of kettingverband

Oplossingen bij hoeken

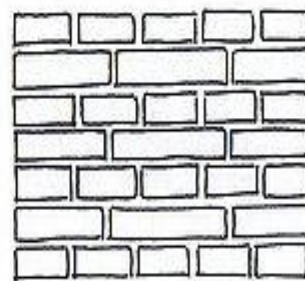
Bij het metselen van al deze verbanden komt veel kennis kijken, met name bij hoekoplossingen. Zie hiervoor onderstaande acht afbeeldingen:

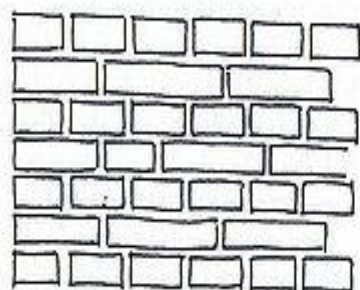
Noords verband

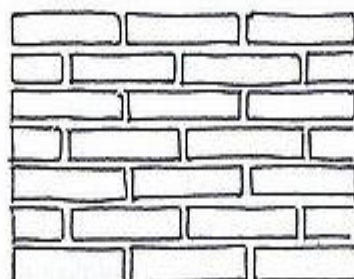
Vlaams verband

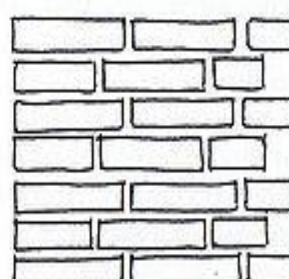
Staand verband

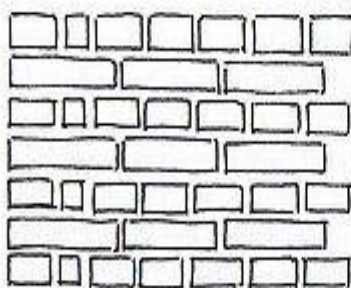
Kruisverband

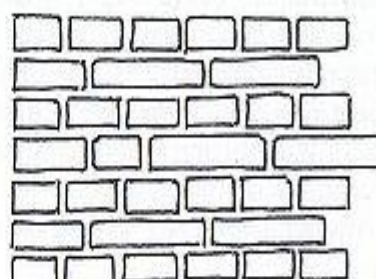
halfsteens verband

Klezoorverband

klezoren in koppen lagen

drieklezoren in strekken lagen

metselverbanden, hoekoplossingen

Tot zover over metselverbanden. In de volgende nieuwsbrief: **speciaal metselwerk**.

Jouke Jongsma

Jouke Jongsma is monumentenambassadeur voor Donkerbroek, Haule, Haulerwijk en Waskemeer.
Hij heeft een eigen monumentenadvies en -restauratiebedrijf.

Colofon

De Nieuwsbrief Monumenten in Ooststellingwerf wordt samengesteld door de gemeentelijke monumenten-ambassadeurs en voor de eigenaren van en geïnteresseerden in monumenten in de gemeente Ooststellingwerf en verschijnt vier maal per jaar.

Redactie:

Anneke
Hageman

Oosterwolde
0654303694

Aad
Oudshoorn

Elsloo
0615440547

Maarten
Jeronimus

Fochteloo
0620675755

Johan
Hoeksma

Appelscha
0610964937

Jouke
Jongsma

Donkerbroek
0623821568

E-mail adres:

infomonumentenoooststellingwerf@gmail.com

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de opgenomen artikelen. Het overnemen van artikelen is toegestaan na toestemming van de verantwoordelijke schrijver.

De monumentenambassadeurs zijn vrijwillige onbezoldigde vertegenwoordigers en werken in overleg met de gemeente Ooststellingwerf aan het promoten en in standhouden van monumenten in de gemeente Ooststellingwerf

Correspondentieadres:

Gemeentehuis Ooststellingwerf
T.a.v. Ron Bethlehem
't Oost 11 (elf), 8431 LE Oosterwolde

